

واکاوی تبلور نظریهٔ اسفار اربعه در معماری میدان نقش جهان اصفهان

احمدعلی نامداریان^(۱)

سمیه خانی^(۲)

پریسا هاشم پور^(۳)

چکیده

میکند. از زمان ابن عربی به بعد و بالاخص در اندیشه‌های ملاصدرا، چهار منزلگاه برای این سفر عرفانی بیان شده که «اسفار اربعه» نامیده میشود. یافته‌های تحقیق نشان از تناظر این چهار سفر با چهار عنصر اصلی میدان دارد. این سیر و سلوک، تمثیل و تجسمی است از سفر پیامبر در شب معراج که از مکه به بیت‌المقدس مشرف شدند و سپس به آسمانها رفت. محیط ۱۳۰۰ متری میدان نقش جهان تمثیلی است از مسافت ۱۳۰۰ کیلومتری مکه تا بیت‌المقدس. نقش و نگارهای بازار قیصریه نماد زندگی روزانه و حیات دنیوی است. مسجد شیخ لطف‌الله حیاط و شبستان ندارد و سالک با حضور در زیر گنبد، تنها مظاهر حق تعالی را میبیند. مسجد جامع عباسی نماد منزلگاه «جمع» در سلوک عرفانی است. سفر دوم با سیر در مقام خفی و آخفی طی میشود و سالک از این مقام فانی میگردد. مرحله سوم از سلوک که نوعی شریعت در بطن خود دارد نیز تأیید اندیشهٔ ولایت است. در انتهای سفر، دوباره به سردر قیصریه باز میگردد. اما این یک دور و تسلسل باطل نیست بلکه سالک با تجربهٔ مراحل گذشته، به خویشتن خویش بازگشته است.

تاکنون تحقیقات زیادی پیرامون میدان نقش جهان انجام شده است اما پرداختن به چرایی و چگونگی شکلگیری آن جای کار فراوانی دارد؛ اینکه چرا ابعاد میدان نقش جهان به اندازه‌های کنونی است؟ چرا چیدمان عناصر میدان به این صورت است؟ فلسفهٔ استفاده از رنگها و طرحهای متفاوت در گوشه‌های مختلف میدان چیست؟ و سؤالات بسیاری که نیاز به بحث و تحقیق دارد. این مقاله به روش توصیفی - تحلیلی و تاریخی - تفسیری تلاش میکند به اندیشه‌ها و انگیزه‌های طراحی معماری و ساخت میدان نقش جهان بپردازد و در این راه، با مطالعهٔ کتابخانه‌یی و اسنادی، به گردآوری اطلاعات و تحلیل آنها پرداخته است. یافته‌ها نشان میدهد میدان نقش جهان، علاوه بر دولتخانهٔ صفوی، در قالب یک بیانیهٔ اعتقادی - سیاسی است که اندیشه‌های عرفانی - شیعی را که قرن‌ها در ضمیر ناخود آگاه ایرانیان نهفته بوده، نشان میدهد. این میدان تمثیلی است از شب معراج پیامبر اکرم (ص) و با تداعی منزلگاههای مختلف اسفار اربعه، سیر و سلوک عرفانی را برای سالکان متجسم

(۱). دانش آموخته دکتری شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران؛ ahmadnamdarian@arch.iust.ac.ir

(۲). دانشجوی دکتری معماری اسلامی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران (نویسنده مسئول)؛ somaye.khani@gmail.com

(۳). دانشیار دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران؛ p.hashempour@tabriziau.ac.ir

* تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۶/۱۰ تاریخ تأیید: ۱۳۹۹/۱۲/۱۰ نوع مقاله: پژوهشی

DOR: 20.1001.1.15600874.1400.26.4.7.6